

хәм сес сыпатында анық сәўлеленген. Романда сеслер узактан еситилсе, қосықта сениң түбинде болып атырғандай түйиледи. Демек, романда объективизм басым. Ал, қосықта көбирек образлылыққа итибар берилген.

Түн реал өмирде де белгили дәрежеде кәўетерди пайда етеди. Оның усы өзіншелиги романларда да, қосықта да берилген. Мәселен, романларда ол жолбарыстың әўпилдиси, қарақулақтың зарлы сеси, шоқ камыстың әлле қандай муң шығарып ызылдауы арқалы берилсе, қосықта «Түнге уңилсең кеўлиң хүрейленеди» деген қатар арқалы жеткериледи. Романларда бул қорқыныш алда болатуғын қандай да кеўилсиз ўақыға ишара сыпатында берилсе, қосықта лирикалық қахарманның жеке бақлауы сыпатында сәўлеленеди. Улыўма лирикада тәбият эпикаға салыстырғанда анығырақ хәм лирикалық қахарманның өзиниң ишки тәбиятына көширилген халда сәўлелендиреди. Бул ҳаққында белгили әдебиятшы Қазақбай Юлдашев Абдусайд Қошимовтың поэзиясында тәбияттың сәўлелениў өзіншелikleri хаққында айта келип мынадай деген

Әдебиятлар

1. Турсунова С. Пейзажнинг бадийи вазифалари. / Ўзбек тили ва адабиёти. 2011, № 6, 81-б.
2. Қайыпбергенов Т. Қарақалпақ дәстаны. Маман бий әпсанасы. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1989, 65-66-б.
3. Кожуховская Н.В. Эволюция «чувства природы» в русской прозе XX века/ дисс. Д-ра филол. Наук. – Сыктывкар: 1998. 6-б.
4. Сейтов Ш. Халқабат, биринши роман. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1977, 138-б.
5. Крупчанов Л.М. Введение в литературоведение. –Москва: «Юрайт», 2016, 271-б.
6. Каримов К. Дәрўиш. –Нөкис: «Билим», 2019, 173-б.
7. Гурленова Л.В. Изучение темы природы в русской литературе (понятийно-терминологический аспект. – Волгоград: 2001. 17-б.
8. Юсупов И. Таңламалы шығармалары. Т. 11. –Нөкис: «Билим», 2018, 148-149-б.
9. Юлдашев Қ. Очқич сўз. –Ташкент: «Тафаккур», 2019, 135-б.

РЕЗЮМЕ. Мақолада бадийи асарларда пейзаж тасвирланиши масалалари муҳокама қилинган. Хусусан, авторнинг бадийи маҳорати, услубининг ўрни алоҳида таъкидлаб ўтилган.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматриваются вопросы изображения пейзажа в художественных произведениях. Особо подчеркивается роль художественного мастерства и стиля автора.

SUMMARY. The article discusses the issues of landscape depiction in works of art. In particular, the role of the author's artistic skill and style is emphasized.

АДЕБИЙ ЕРТЕК ЖАНРИ ҲАҚҚИДА

J.B.Sultanova – *tayaniş doktorant*

Ўзиниёз атиндағи Нокис мамлекетлик педагогикалиқ институти

Tayanch soʻzlar: xalq folklori, ertak, muallif, janr, adabiy ertak.

Ключевые слова: народный фольклор, сказка, автор, жанр, литературная сказка.

Key words: folk folklore, fairy tale, author, genre, literary tale.

Kirisiw. Sońǵı waqıtlarda túrkiy xalıqlardıń milliy ádebiyatına itibardıń kúsheyiwı menen awızeki xalıq dóreiwshiliginiń tiykarǵı bólegi bolǵan janrlardıń biri erteklerge qızıǵıwshılıq artıp barmaqta. Óziniń shıǵısı boyınsha ádebiy ertekler janrı – awızeki xalıq dóretpeleriniń negizinde payda bolıp otırǵan jeke ádebiy kórkemlikke iye bolǵan avtorlıq dóretpedegi janr. Ertek hám ádebiy erteklerdi úyreniw boyınsha kóplegen izertlew jumsları bolıp, janrdıń tariyxıy qalıplesiwine itibar berip qarasaq, ertekler, sonıń ishinde ádebiy ertekler kópshilik jaǵdaylarda pedagogikalıq máselelerge qaratılǵan, tálim-tárbiya jumsları menen baylanıslı «balalar ádebiyatı» sheńberinde sheklenip qalǵanlıǵınıń gúwası bolamız. Bul boyınsha «Ádebiyattanıw terminleri sózligi», ayırım ilimpazlardıń «ertek» hám «ádebiy ertek» terminlerine berilgen anıqlamalarına qaraǵanımda:

еди: «Шынында да шайыр кеўли тәбиятқа мүнәсибегинде анығырақ көринеди. Себеби, жәмийет жәмийет адамды бәрқулла өзине масласыўға, дегенине жүргизіўге умтылады. Тәбият болса инсанға зуғым өткізбейди, оны барынша қабыллайды. Сонлықтанда өзгелерден қашып, өзін таўып алмақшы болған адам тәбиятқа умтылады. Шайыр қалби өз бийтақатлығы, өкинишлери, тапқанлары хәм жоғалтқанларын тәбият пенен байланыстырыўы усынан.» [9:135].

Жуўмақлаў. Жуўмақлап айтқанда, жоқарыда аты аталған көркем дәретпелерде өмир хаққында ой сүриў, пикир айтыў ушын, тәбияттың сулыў көринислерин сүўретлеў хәр қыйлы ракурсларға, көзқарасларға байланыслы жүз берген. Биз жоқарыда романларда хәм лирикалық шығармаларда тәбияттың сүўретлениў өзіншелигин көрип шықтық. Бунда хәр бир автордың дәретіўшилиқ нийети, тәбиятқа болған көзқарасы жетекшилиқ ететуғынлығы әхмийетли орын тутатуғынлығы белгили болды. Мине, бул өзіншелikleri авторлардың тәбиятқа деген эстетикалық қатнасын көрсетип береді.

«Ertek awızeki xalıq dóretpesi esaplanıp, ol sıyıqlı hám qıyalıy waqıyalardı sóz etiwshe poetikalıq proza janrı» [5:16].

«Ádebiy ertek – bul sıyıqlı hám qıyalıy syujetlerge iye, haqıyqıy yaki qıyalıy personajlar menen birgelikte haqıyqıy yamasa ápsanawiy haqıyqatlıqtı avtorıń kórkem sheberligi menen ótkendegi xalıqlardıń estetikalıq, ádep-ikramlıq hám jámiyetlik turmis máselelerin sóz etetuǵın janrı» [5:16] dep, atap ótilse, «Ádebiyattanıw atamalarınıń russha-qaraqalpaqsha túsindirme sózligi»nde bul termin boyınsha bir awız túsiniq te ayılmaǵan [11].

Sózliklerde qansha waqıtlardan berli belgili bir anıqlama berilgenligi menen «ádebiy ertekler» termininiń qollanıwına dıqqat bólip qaraǵanımda, onıń qollanıw órisi keń masshtabqa iye eken.

Tiykargı bólim: «Ádebiy ertek» janrı túsiniǵı hám anıqlaması qansha burın payda bolǵanı menen ol boyınsha búgingi kúńge deyin erteklerdiń kóp túrliligi hám túrli formaları boyınsha bir juwmaqqa kelgen anıqlama islenbedi [8:43]. Sebebi, awızeki xalıq ádebiyatınıń úlğileri tiykarında XIX-XX ásir dúnya ádebiyatında bir qansha ádebiy ertekler usılında jekke avtorlıqtaǵı poema, roman hám úlken, kishi kólemge iye bolǵan dramaturgiyalıq shıǵarmalar (piesa, kómediya, tragediya, muzikalı drama hám t.b.) payda boldı. Bul ádebiyattanıw maydanında jańa máselelerdi kótere basladı hám tek ertek sıpatında sheklenip qalmastan, ádebiy ertek ádebiyat janrlarınıń barlıq tarawlarına sińisip, aralasıp ketti. Usınday táreplerine qaray, ádebiy erteklerdiń janr sıpatında rawajlanıwın eki toparǵa ajıratamız.

Birinshi topar: Bul ádette, ádebiy erteklerge tán bolǵan jeke ózgesheliklerge iye bolıp: onda folklorlıq derekterge tiykarlanıp, yaki jazıwshı-shayırdıń óz sheberliginen kelip shıqqan, folklorlıq hár qanday erkine boysınǵan avtorlıq kórkem prozalıq hám poetikalıq dóretpesi [3:27]. Kópshilik jaǵdaylarda bul xarakterli belgiler bolmawı da múmkin, sebebi, sharayatqa baylanıslı bunday talaplar barlıq ádebiy erteklerde qollanılmadı.

Ekinshi topar: Kóp qırılıqqa (universal) urınıw. Ádebiy ertek – ol ádep-ikramlılıq, ruwxıy-estetikalıq máselelerdi sıyıqlı, qıyalıy yaki allegoriyalıq rawajlandırıw nızamlılıqları nátiyjesinde prozada, poeziya hám dramaturgiyada syujet obrazlardı payda etetuǵın ádebiy shıǵarmalardıń janrları [3:28].

Ádebiy erteklerdiń janrlıq forması boyınsha bir qansha jumı alıp barǵan skandinavıyalı alım L.I.Braude bolıp esaplanadı. Ol óziniń «Ádebiy ertek túsiniǵiniń tariyxı haqqında» maqalasında: «Ádebiy ertek-folklorlıq derekterge tiykarlanǵan yaki jekke avtorlıqtaǵı kórkem prozalıq hám poetikalıq dóretpes; birinshi gezekte, fantastikalıq, sıyıqlı bolıp, qıyalıy yaki dástúriy ertek qaharmanlarınń ájayıp basınan keshirgen waqıyaların balalardıń oyına hám xarakterine bola jaqın etip súwretleydi: sıyıqlılıq hám tańqalarlıq syujetti payda etiwshi faktorlar dóretpes ushın baslanǵısh belgi bolıp sanaladı» [3:35].

L.V.Ovchinnikova ilimiy monografiyasında ádebiy ertek janrınıń ayrıqsha ózgesheligi haqqında: «Ádebiy ertek hár túrli avtorlardıń kóp qırılı dóretiwshilikte ámelge asırǵan ádebiyatı. Ádebiy erteklerdiń janrlıq túrleriniń hár biri ózine tán dominantqa iye. Kóp qırılı ertekniń waqıyaları ádebiy-folklorlıq poetikasın, ádette, «dialogıyalıq» hám «shártli-simvolikalıq» dep táriyipleydi [9:54].

Kópshilik jaǵdaylarda ádebiy ertek janrın belgilewde folklor menen baylanısta anıqlanadı: «Folklor hám ádebiyatqa teń dárejede differenciya usılında janrlardı ayırıwda poetikalıq stiller eki túrge tán bolǵan janr kelip shıǵadı. Olardaǵı ózgeshelikti, terminologiyalıq tárepien tek «ádebiy» sózin qosıw arqalı ajratıp baramız» [2:18].

Joqarıdaǵılardan málim bolǵanıday, birinshiden, ádebiy ertek awızeki xalıq dóretpeleriniń ózgesheliklerin ózinde jámlegen janr esaplanıp, haqıyqattan da, erkin ertek sıpatında ádebiy ortalıqtan orın alıp, onıń mazmunına xalıq poetikası menen danalıǵı barmasınan sińisip ketken ózgeshelikke iye. Ekinshiden, ertekler tariyxı ertedegi uzaq dáwirler menen shubalanıp ketken bolsa, ádebiy ertekler qansha mifologiyalıq syujetlerdegi waqıyalarlı súwretlewine qaramastan, ol keyingi dáwir dóretpeleri

qatarında esapqa alınadı. Ulıwma, ertek penen ádebiy ertek janrlıq jaǵınan hám dóretiliw dáwirleri tárepien bir-birinen ajralıp, ishki hám sırtqı xarakterli belgileri menen sezilip turadı.

Ádebiy ertek janrınıń payda bolıwın kópshilik alımlar jazba ádebiyatıń payda bolıwı menen baylanıstıradı. Biraq, bul ádebiyat maydanında kóp ǵana pikir talaslardı payda etiwı múmkin. Sebebi, Firdawsıydiń (940-1020) «Shaxnama»sı, Nizamiy Genjawi (1140-1146) hám Alisher Nawayınıń (1441-1501) «Hamsa» atamasındaǵı (hár biri bes dástannan ibarat) kólemli shıǵarmaları da awızeki xalıq dóretpeleri menen birge, tariyxıy ápsanalar negizinde ádebiy ertek usılında dóretilip jazılǵan biybaha miynetler qatarına kiredi.

Rus ádebiyatshıları (M.N.Lipoveskiy, L.V.Ovchinnikova, I.P.Lupanova, R.V.Iezuitova, T.G.Leonovalar) XIX ásirde rus klassikalıq ádebiy ertekleriniń payda bolıwı hám qalıplesiwı dep belgileydi. Al, qaraqalpaq ádebiyatında ádebiy erteklerdi XIX ásirde Berdaq shayırdóretiliwshiligi menen baylanıstırmaq aljaspaǵan bolar edik. Sebebi, shayırdıń «Shejire» hám «Aqmaq patsha» dástanlarınń syujetleri tikkeley awızeki xalıq dóretpeleri menen birge tariyxıy ápsanalar hám ertekler negizinde jazılǵan. Berdaq shayırdıń ózi buni maqullap «Aqmaq patsha» dástanınıń kirisiw bóliminde:

«Kóp jıllar oylap júrgen soń,
Jaqsı jamandı kórgen soń,
Jasım ellige kelgen soń,
Bul ertekke kewil bóldim
Biykargá ketpesin sózim dep,
Joǵalǵan waqta kózim dep,
Dástandaǵı ózim dep,
Bul qıssaǵa kewil bóldim» [10:181].

– degen, shayırdıń óz awzınan aytqanı dóretpeniń folklorlıq material arqalı zamanındaǵı jámiyetlik turmıs waqıyalarındaǵı adamgershiliktiń jaqsı pazıyletlerine keri tásir etetuǵın waqıyalarlı kórkemlik sheberlik penen ádebiy súwretlewdiń avtorlıqtaǵı joqarǵı shıńına jetkere alǵan. Bul dástandı folklor menen tıǵız baylanıslı dep qarawımızǵa sebep, «Arzıǵúl» ózbek xalıq dástanındaǵı bas syujettiń «Aqmaq patsha» dástanındaǵı úlken konflikttiń baslanıwındaǵı, yaǵnıy, «Patshanıń hayalları jer astınan saray saldıradı, Gúlimnen tuwılǵan Gúlzardı ol jerde, jerdiń astında, patsha xızmetkeri Záriw baǵa beredi, xannıń jáne bir hayalı qız tuwadı, onıń atı Anar bolıp, Záriw ekewin qosıp kemalǵa keltiredi. Qızlar er jetip, Gúlsar on bes jasqa, Anar on úsh jasqa kelgende, qızlar Záriwge: nege bizlerdi dalaǵa shıǵarmaysań, jer júzin, aydı, kúndi, juldızlardı bizler nege kórmeymiz?–dep, Záriwden soraydı, Záriw qızlarǵa olardıń atasınıń kim ekenliginen baslap bolǵan waqıyaların barlıǵın qızlarǵa aytıp, túsindirip beredi. Kúnderdiń bir kúnde qızlar dalaǵa shıǵıp júrgeninde kózi toymas aqmaq patsha Gúlzardı kórip qalıp, ol óz qızına ashıq bolıp, onı basqa hayalları üstine qosıp, jáne úylenbekshi boladı. Sonda Gúlsar:

Atama hayal bolǵannan,
Ólgenim jaqsı azaptan.

– dep, ashıwlanadı. Patsha oǵan qáhári kelip, qızdıń ayaq-qolın baylatıp, iytlerdiń aldına taslatadı. Iytlerge de adamzatqa degen jaqsılıqtıń nıshanı awdarılıp, olarǵa til pitip, aqmaq patshaǵa:

Nálet-nálet, aqmaq patsha,
Óz qızın alar bolar ma,

Gúnasız jandı qıynap bunsha,

Meniń aldım taslarma [10:236].

– dep, Gúlzardı talawǵa salmaydı, jemeydi. Patsha qızdı qápeske saladı, sonda da ol aqmaq patshanıń aytqanına kónbeydi. Qızdı urıp, denesin shala jansar etip, ġarǵa, quzǵınǵa jem bolsın dep toǵayǵa aparıp taslatadı. Bir ańshı ġarrı shala jansar Gúlzardı tawıp alıp, onı emlep, toǵaydaǵı aqmaq patshaǵa qarsı bas kóterip, toplanıp júrgen Záriw hám basqa da qaharman adamlardıń qolına tapsıradı».

Ózbek xalıq dástanı «Arzıǵúl» de: «Patshanıń kóp hayalı boladı, biraq ol biypercent bolsa da, eger qaysı hayalı qız tuwsa onı sol waqıtta gúnalı qılıp, qılıstan ótkeretuǵının esletip qoyadı. Kúnlerdiń bir kúnde patshanıń bir hayalı patsha qırq kúnlık ań awlawǵa ketkeninde tolǵaǵı tutup, qız tuwadı. Patshanıń basqa hayalları oǵan rehimi kelip, tap sol kúni patsha sarayınıń baǵbanınıń hayalı da bosanıp ul balalı bolǵanlıǵın bilip, baǵmanǵa barlıq waqıyanı túsindirip, eki jańa tuwılǵan ul bala menen qızdı almastırıp qoyadı. Aradan kóp waqıtlar ótkennen keyin patsha baǵın aralap júirse, baǵmannıń qızın kórip patsha oǵan ashıq bolıp hám óz qızı Arzıǵúlge úylenbekshi boladı».

Bul ózbek xalıq dástanı «Arzıǵúl» menen Berdaq shayırdıń «Aqmaq patsha» dástanındaǵı bir syujetlik uqsaslıq bolsa, «Aqmaq patsha» dástanındaǵı ekinshi bir syujet toǵaydaǵı aqmaq patshaǵa qarsı shıqqan qaharmanlarǵa Záriw menen Gúlzardıń birigiwi belgili Angliya ápsanawiy balladalarındaǵı XVI ásirdegi Robin Gud obrazları hám syujet, motivleri menen tıǵız qatnasıqlarda birlesip ketedi.

Dramaturg-jazıwshı Sapar Xojaniyazov Berdaqtıń «Aqmaq patsha» dástanınıń negizinde muzika - dramalıq shıǵarma dóretti. Ol ótken ásirdiń jetpisinshi jıllarında Qaraqalpaq mámleketlik teatr saxnasında qoyıldı [12:28].

Sapar Xojaniyazovtıń «Axmaq patsha» muzikalı-dramasınıń Berdaq shayır dástanınan ózgesheligi dástandaǵı súwretlengen obrazlardıń ústine Aqılбек, Gúlnar, Ayman, Biybi, Xanım, Shayqı, Aydar palwan hám t.b. qosımsha obrazlar menen personajlar kiritilgen. Bul jerde muzika-dramanı saxnalastırǵan rejissyordıń dástandı saxnalıq variatta sáwlelendire beriwdegi sheberligi hám jetiskenligi dep túsiniwimiz kerek. Berdaq shayır xalıq dástanı hám erteklik motivlerden poetikalıq stildegi «Aqmaq patsha» dástanın jazıp shıqqan bolsa, aradan júz jıl ótip jazıwshı-dramaturg Sapar Xojaniyazov «Aqmaq patsha» dástanınan ájayıp saxnalıq muzikalıq-dramalıq shıǵarmanı saxnalastırdı.

Jámiyetlik turmıs haqqında, adamlardıń ómiri haqqında úlken tájiriye beretuǵın bunday shıǵarmalar dáwirler ótiwi menen kem-kemnen kúshke mine beredi, jańarıp qaytadan kúsh aladı, shın mánisindegi dramaturgte, jazıwshıda usınday boladı, onıń shıǵarmaları adamlardıń keleshektegi jolların belgilep alıwǵa sebepshi boladı [12:10].

Muzikalıq shıǵarmalar qaraqalpaq ádebiyatınıń baslı janrlarınıń biri bolıp tabıladı. Onıń ádebiyatımızda payda bolıwı tosınnan bolǵan qubılıs emes. Ol xalqımızdıń ótkendege hám házirgi turmısı menen ádebiy miyraslarımızdıń tájiriyesi arqalı xalqımızdıń minez-qulqına tán bolǵan ózgesheliklerden kelip shıǵadı. Sonsha ótken tariyxıy turmıstıń, mádeniy dástúrlerimizdiń qaraqalpaqlarǵa tán bolǵan jámiyetlik turmısı

ulıwmalastırıldıń, qabıl etiwiniń negizinde bul janrdıń ádebiyatımızda payda bolıwı tábiyiy bir jaǵday edi [12:11].

«Ertek» termini kópshilik jaǵdaylarda qıyalıy poetika menen sıpatlangan awızeki prozanıń janrlıq bir túri bolıp, jámiyetshilikte bul janrdı «balardıń oyın-kúlkisi ushın» degen maqsette paydalanıp, búgingi kúнге deyin ádebiyat maydanınan shette qalıp kelmekte.

Ádebiy erteklerde avtorlar, awızeki xalıq dóretpeleriniń ertekten baslap basqa da barlıq janrların paydalana otırıp, syujet hám motivlerin múmkinshiligi bolǵanında ózlestiredi, jańa mazmundaǵı ideal shıǵarmalar dóretiwe háreket etedi. Qaraqalpaq ádebiyatında sol dástúrlerdı bar múmkinshiliginde paydalanıp, jazıwshı-shayırlarımız óz dóretilislerinde avtorlıq shıǵarmalarǵa aylandırdı.

Bul haqqında M.N.Lipovskiy: «Ádebiy ertekler-xalıq ertekleri menen uqsas bolıp kelgeni menen ádebiy ertektiń xalıq folklorınan ayırmashılıǵı, ol jazıwshı-shayırlar tárepinen kórkemlik tús berilip, onda avtorıń ideali birinshi orınǵa shıǵıp ketedi» [4:29] dep, atap ótedi. I.R.Lupanovanıń pikirlerine qarasaq, ádebiy ertekler avtorlıq shıǵarma sıpatında folklorǵa tiyisli bolmaǵan bir qatar qurılısında ózine tán bir qatar xarakterli belgilerge iye jekke semantikalıq hám poetikalıq súwretlewlerge basım bolıp keledi. I.R.Lupanova avtorlıqtaǵı ádebiy ertek qurılısınan «rus folklorında keń tarqalǵan syujet hám motivlerdiń rawajlandırılıwı menen bir qatarda, erteklerge tán bolǵan obrazlardaǵı izbe-izlikti, tili hám poetikasıń ózlestiriw usılların anıqlaydı» [6:72].

«Zamanagóy ádebiy erteklerdiń ózine tán ózgeshelikleriniń biri – bul «erteklik haqıyqatlıq» ortalıǵındaǵı «tańqalarlıq» jetiskenliklerge erisiwi, real waqıyalar menen «haqıyqatlıq elesler»di payda etiwshi kórkem jazıwshılıq sheberlik penen onıń qollap quwatlawları» [6] bolıp sanaladı.

Joqarıda atı atalǵan hám t.b. alımlardıń ádebiy ertekler haqqındaǵı pikirlerin esapqa ala otırıp, qaraqalpaq ádebiyatında janrdıń baslı ózgeshelik belgilerin tómendegishe belgileymiz:

-ádebiy ertek óz dáwiriniń dúnyaǵa kózqarası hám ádep-ikramlılıqtıń ózine tán xalıqlıq úlgerin jámlap baradı;

-xalıq erteklerindegi obrazlardıń xarakterli belgileri arqalı jańa poetikalıq obrazlardı jaratıwǵa erisedi;

-haqıyqatlıqtıń qıyalıy elementleri búgingi jámiyetlik turmıs penen tıǵız baylanısta kórinedi;

-kórkem súwretlewde qıyalıy obrazlar xakteri psixologiyasınıń ashıp beriliwi menen artıqshalanadı;

-avtorıń maqset etken kórkemlik ideyallarınıń folklor menen baylanısta jańa basqıshlarǵa kóteriliwine sebepshi boladı;

-xalıqlıq folklor mısasında ádebiy ertek janrı jámiyetlik ortalıqta bir qatarda belgili ornına iye hám t.b.

Joqarıdaǵılarǵa jáne qosımsha qılıp aytqanda, ádebiy ertekler ózleriniń jaratılısı, qalıplesiwi boyınsha ishki qurılısına qaray:

1. Prozalıq ádebiy ertek (S. Májitov, Á.Shamuratov, T.Nájimov hám t.b. prozalıq ádebiy ertekleri);

2. Poetikalıq ádebiy ertek (M.Dáribaev, A.Begimov, T.Jumamuratov, B.Qayıpnazarov, I.Yusupov, J. Dilmuratov hám t.b. ertek-poemaları);

3. Dramaturgiyalıq ádebiy ertek (S.Májitovtıń «Ǵarıp-Ashıq», Á.Shamuratovtıń «Qırq qız», N.Dáwqaraevtıń «Almamıs», S.Xojaniyazovtıń «Axmaq patsha» muzikalı-dramaları menen Qaraqalpaq mámleketlik teatri hám Jas

tamashagóyler teatri saxnalarında koyılğan «Ómirbek hám tazsha», «Toǵız tońqıldaq bir shińkildek» hám t.b. ertek komediyaları) bolıp úshke bólinedi.

Juwmaq. Avtorlıq ertekler folklor menen jazba ádebiyat ortalıǵındaǵı ózgesheliklerdi ayırıp kórsetiwshi ayırıqsha janr esaplanıp hám bul janrdıń ayırıqshalılıǵı «ádebiy ertekler folklor sheńberinde payda bolıp, onıń janrlıq ózgesheliklerin miyras etip aladı, rawajlandıradı, jańa basqışlarǵa kóteredi» [1:85]. Usı jerde janrdıń ádebiy evolyuciyası haqqında aytatuǵın bolsaq, folklorlıq dástúrler dáslebinde jańa janr payda bolıwında háreket etken bolsa,

keyinde ádebiy ertek janrı ádebiyatta jańa janr túrleriniń payda bolıwına imkaniyatlar jarattı. Waqıttıń ótiwi menen dástúriy erteklerdiń nızamlılıqları jazba ádebiyattan shette qalıp, ádebiy ertekler jańa ertek janrına aylana basladı. Búgingi kúnde ádebiy erteklerdiń túrleri tek balalar ushın emes, ol úlken jastaǵılar ushın da jámiyetlik pikirdi payda etip keltiretuǵın ádebiy shıǵarmalar qatarınan orın aladı. Ádebiy ertek payda bolıwında óz dáwiriniń jemisi esaplanǵanı menen avtorıń oylaǵan keleshek haqqındaǵı oyları adamgershiliktiń eń jaqsı pazıyletlerin turmısqa engiziw jolı menen xarakterlenedi.

Ádebiyatlar

1. Абрамюк С.Ф. Фольклорные истоки композиции современной литературной сказки. // Проблемы детской литературы. –Петрозаводск: 1971.
2. Бахтина В.А. Литературная сказка в научном осмыслении последнего двадцатилетия. –Уфа: 1979.
3. Брауде Л.Ю. Скандинавская литературная сказка. - М.: 1979.
4. Липовецкий М. Поэтика литературной сказки. – Свердловск: 1992.
5. Литературный энциклопедический словарь. // Под общ. ред. В.М.Кожевникова и П.А.Николаева. - М.: 1996.
6. Лупанова И.П. Русская народная сказка в творчестве писателей 1-ой половины XIX в. –Петрозаводск: 1959.
7. Лупанова И.П. Современная литературная сказка и её критики. // Проблемы детской литературы. – Петрозаводск: 1981.
8. Неелов Е.Н. Переступая возрастные границы. Заметки о «взрослом» содержании сказок К.Чуковского. //ПДЛ. –Петрозаводск: 1976.
9. Овчинникова Л.В. Специфика жанра литературной сказки. - М.: 2001.
10. Бердак. Таңламалы шығармалары. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1987.
11. Ахметов С., Есенов Ж., Жәрімбетов Қ. Әдебиеттану атамаларының русша-қарақалпақша түсіндірме сөзлігі. –Нөкис: «Билим», 1994.
12. Султанов Қ. Жазыўшы-драматург. –Нөкис: «Қарақалпақстан», 1984.

REZYUME. Maqolada adabiy ertak janrining shakllanish muammosi muhokama qilinadi. Folklor (xalq) ertaklarining zamonaviy adabiy ertak bilan o'zaro bog'liqligi tahlil qilinib, o'tkazilgan tadqiqotlar asosida muallif «baadiy ertak» atamasining ba'zi ta'riflarini xalq ertagi bilan aloqasi, farqlanishini va shakllanishini aniqlaydi.

РЕЗЮМЕ. В статье рассматривается проблема формулирования жанра литературной сказки. Проанализировано соотношение фольклорной (народной) сказки с современной литературной. На основе проведенного исследования автором выделены некоторые определения термина «литературная сказка», формулируется связь с народной сказкой и отличия от нее.

SUMMARY. The article discusses the problem of formulating the genre of a literary fairy tale. The correlation of the folklore (folk) tale with the modern literary one is analyzed. Based on the conducted research, the author identifies some definitions of the term "literary fairy tale", formulates a connection with a folk tale and differences from it.